

KUR'ÂN'DA BİR HİTAP ŞEKLİ: İKİ KİŞİLİK HİTAPLA TEK KİŞİYE HİTAP

GİRİŞ

"Bir birey veya topluluğa bir maksadı anlatmak, bir fikri açıklamak, öğüt vermek, bir görüşü benimsetmek, bir eyleme teşvik etmek gibi amaçlarla yapılan güçlü ve etkileyici konuşma veya güzel konuşma sanatı" manasında kullanılan hitâbetin¹ geçmişi insanlık tarihi kadar bir hayli eskilere dayanır. Beşer arasında iletişim esnasında muhâtabı ikna etme ve sözü en güzel ve etkili bir şekilde ona ulaştırma gibi hususlar bu sanatın oluşum ve gelişimini bir anlamda zorunlu olarak gündeme getiriyordu. Nitekim Arap ve İslam kültürünün teşekkülünden önce başta Eflatun ve Aristo olmak üzere Antik dünyadan retorik düzeyde birçok bilgi, görüş ve kaynak günümüze kadar aktarılmıştır. Araplar da cahiliye döneminde başta övgü ve yergi olmak üzere bir takım gerekçelerden dolayı hitâbete büyük önem vermiş, bu yönüyle büyük hatiplere sahip olmuş ve bütün bunlara paralel olarak birçok hitâp şekli oluşturmuşlardır. İslâmî dönemle birlikte, i'câzını sergilemiş olduğu edebî üslubunda olduğunu iddia eden Kur'ân da² Arapların dillerinde var olan bu dilsel olguyu en üst düzeyde kullanmış ve konuya bir takım farklı boyutlar katarak daha da geliştirmiştir.

Kur'ân'daki sözkonusu hitâp şekilleri klasik tefsir usulü kaynaklarında *Kur'ân'da hitâp şekilleri* başlığı altında farklı şekillerde ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır.³ Mevcut hitâplar arasında makalemizin konusu olan "*muhâtebetü'l-vâhid bilafzi't-tesniye/ tesniye(ikillik) lafziyla müfredde (tek kişiye) hitâpta bulunmak*" hitâp şekli de geçmektedir. Ancak böyle bir hitâp ve kullanım şeklinin tüm dilci ve müfessirler tarafından benimsendiği söylenemez. Konu Nahiv ve İ'râbü'l-Kur'ân'la ilgili kaynaklarda farklı şekillerde tartışılmıştır. İşte biz bu çalışmamızda inceleme alanımız olan 'tesniye lafziyla müfredin kastedilmesi' hitâp şeklinin Arap dili ve Kur'ân'daki mevcut verileri ışığında önce âlimlerin konuyla ilgili görüşlerini ortaya koymaya çalışacağız, ardından değerlendirmede bulunup konuyla ilgili kanaatimizi belirtmeye çalışacağız. Konumuz olan hitâp şekline geçmeden önce Kur'ân'daki hitâp çeşitlerine temas etmek uygun olacaktır.

¹ Kaya, Mahmut, "Hitâbet", *DİA*, İstanbul, 1998, 18/156–158.

² Bakara, 2/23

³ Mesela bkz: İbn Kuteybe ed-Dineveri, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1981, s. 291; İbn Faris, Ahmed, *es-Sâhibî fî Fikhi'l-Lüga*, Mektebetu İsa el-Babi el-Halebi ve Şurekauhu, Kahire, ts., s. 363; Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Marife, Beyrut, ts., 217; Suyuti, Celaleddin Abdurrahman, *İtkânu'l-Kur'ân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 2002, s. 744; *el-Muzhir fî Ulûmi'l-Lüga*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda, 1986; 1/335.

Abdulmuttalip ARPA

Yrd.Doç.Dr. Şırnak Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

A. Kur'ân'da Hitâp Şekilleri

Zerkeşî (794/1392), *el-Burhân*'da Kur'ân'daki hitâp şekillerinin kırk civarında olduğunu belirterek, onlardan otuz üç tanesi hakkında bilgi vererek misaller verir. Suyûti (911/1505) de, *el-Itkân*'da İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350)'nin '*en-Nefis*' adlı eserinde Kur'ân'da on beş hitâp şeklinden bahsettiğini, bazı âlimlerin ise bu sayıyı otuz'un üzerine çıkardığını belirtir. Ayrıca Suyûti, bazılarının genel olarak Kur'ân'daki hitâpları;

-Sadece Peygamber (s.a.v.)' e has olan hitâplar

-Peygamber (s.a.v.) dışındakilere has olan hitâplar

-Hem Peygamber(s.a.v.) hem de onun dışındakilere has olan hitâplar diye üç kısma ayırdıklarını belirtir.⁴

Şimdi Kur'ân'daki hitâp şekillerini kısaca tanıyıp ardından inceleme alanımız olan hitâp şekline geçelim.

1. Umûmi hitâp; *يا أيها الإنسان ما غرك بربك الكريم* "Ey insan, seni engin kerem sahibi Rabbine karşı ne aldatıp isyana sürükledi"⁵

2. Husûsi hitâp; *أكفرتم بعد إيمانكم* "İnanmanızdan sonra kafir mi oldunuz"⁶

3. Husûsîlik ifade eden umûmi hitâp; *يا أيها الناس اتقوا ربكم* " Ey İnsanlar! Rabbinizden korkunuz"⁷

4. Umûm ifade eden hususi hitâp; *يا أيها النبي اذا طلقتم النساء* "Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman..⁸

5. Cins hitâp; *يا أيها الناس* "Ey İnsanlar!"⁹

6. Nev'e hitâp; *يا بني إسرائيل* "Ey Benî İsrail!"¹⁰

7. Bizzat isme hitâp; *وقلنا يا آدم اسكن أنت وزوجك الجنة* "Dedik ki; Ey Adem! Sen ve eşin beraberce Cennete yerleşin."¹¹

8. Medih hitâbı; *يا أيها الذين آمنوا* "Ey iman edenler!"¹² *والذين آمنوا وهاجروا*, "Onlar ki, inandılar ve hicret ettiler."¹³

9. Zem hitâbı; *يا أيها الذين كفروا لا تعتذروا اليوم* "Ey kafirler! Bu gün özür dilemeyin."¹⁴

⁴ Suyuti, *el-Itkân*, 2/749.

⁵ İnfıtâr, 82/6.

⁶ Al-i İmrân, 3/103.

⁷ Hac, 22/1.

⁸ Talâk, 65/1.

⁹ Bakara, 2/21-128.

¹⁰ Bakara, 2/40.

¹¹ Bakara, 2/35.

¹² Nisâ, 4/136.

¹³ Enfâl, 8/74.

10. Liyâkat hitâbı; ادخلوها بسلام آمنين "Oraya emniyet ve selametle giriniz."¹⁵
11. İhânet hitâbı; فاخرج منها فإنك رجيم "Öyleyse oradan çık! Artık kovuldun!"¹⁶
12. Gazap hitâbı; ذق إنك أنت العزيز الكريم "Tat bakalım. Hani sen kendince, üstündün, şerefliydin!"¹⁷
13. Müfred lafızla cem'e hitâp; يا أيها الإنسان ما غرك بربك الكريم "Ey insan, seni engin kerem sahibi Rabbine karşı ne aldatıp isyana sürükledi."¹⁸
14. Cemi lafızla müfrede hitâp; يا أيها الرسل كلوا من الطيبات "Ey elçiler, güzel şeylerden yiyin."¹⁹
15. Müfred kişiyeye tesniye lafızla hitâp; ألقيا في جهنم "Atın cehenneme!"²⁰
16. Müfred lafızla tesniye'ye hitâp; فمن ربكما يا موسى "Rabbiniz kim ey Musa?"²¹
17. Cemi lafızla tesniye'ye hitâp; وأوحينا إلى موسى وأخيه أن تبوا لقومكما بمصر بيوتا وجعلوا بيوتكم قبلةً de namazgah edinin diye vahyettik."²²
18. Tesniye lafızla cem'e hitâp; ألقيا في جهنم "Atın cehenneme!"²³
19. Müfred'e hitâptan sonra cem'e hitâp; وما تكون في شأن وما تتلو منه من قرآن ولا تعملون من عمل "Ne işte bulunsan, Kur'ân'dan ne okusan ve siz ne iş yapmanız."²⁴
20. Müfretten sonra tesniye'ye hitâp; قالوا أجتنا تلفتنا عما وجدنا آباءنا وتكون لكما "Onlar dediler ki: Babalarımızı üzerinde bulduğumuz (dinden) bizi döndüresin ve yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin?"²⁵
21. Tesniye'den sonra müfred'e hitâp; فمن ربكما يا موسى "Rabbiniz kim ey Musa?"²⁶
22. Belirli birine yapılan hitâptan, bir başkasının murâd edilmesi; يا أيها النبي اتق الله ولا تطع الكافرين والمنافقين itaat etme."²⁷

→

¹⁴ Tahrim, 66/7.

¹⁵ Hicr, 15/46.

¹⁶ Hicr, 66/34.

¹⁷ Duhân, 44/49.

¹⁸ İnfitar, 82/6.

¹⁹ Mü'minun, 23/54.

²⁰ Kâf, 50/24.

²¹ Tâhâ, 20/49.

²² Yunus, 10/87.

²³ Kâf, 50/24.

²⁴ Yunus, 10/61.

²⁵ Yunus, 10/78.

²⁶ Tâhâ, 20/49.

²⁷ Ahzâb, 33/1.

23. Başkasına hitâptan belirli birinin murâd edilmesi; لقد أنزلنا كتابا فيه ذكركم "Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik."²⁸
24. Belirli bir muhâtabı olmayan umûma hitâp; ألم تر أن الله يسجد من في السموات ومن في الأرض "Görmez misin ki, göklerde ve yerde olanlar hep Allah'a secde ediyor."²⁹
25. Önce şahsa hitâp edip sonra başkasına çevrilen hitâp; انا أرسلناك شاهدا و مبشرا "Şüphesiz biz seni, şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."³⁰ Sonra hitâp; لتؤمنوا بالله "Ta ki (ey müminler) Allah'a inanasınız."³¹ ifadesiyle mü'minlere dönüşmüştür.
26. İltifât hitâbi; ادخلوا الجنة أنتم وأزواجكم تحبرون "Girin Cennete! Siz ve eşleriniz (orada) sevindirileceksiniz!"³² ifadesinden sonra ذهب وأكواب "Etraflarında altın tepsiler ve bardaklarla dolaşılır"³³ ifadesiyle hitâptan gaybete dönüş yapılmıştır.
27. Akıllılara yapılan hitâpla, cemâdâta hitâp; فقال لها وللأرض ائتيا طوعا أو كرها "Göğ'e ve yere; isteyerek veya istemeyerek gelin, dedi."³⁴
28. Teşvik ifade eden hitâp; وعلى الله فتوكلوا إن كنتم مؤمنين "Haydi eğer mü'minseniz Allah'a dayanın."³⁵
29. Şefkat ve acıma hissiyle yapılan hitâp; قل يا عبادي الذين أسرفوا على أنفسهم لا تقنطوا من رحمة الله "De ki, Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin."³⁶
30. Sevgi ifade eden hitâp; يا أبت لم تعبد ما لا يسمع ولا يبصر "Ey babacığım! İşitmeyen ve görmeyene niçin tapıyorsun."³⁷
31. Acze düşüren hitâp; فأتوا بسورة من مثله "Benzeri bir sure getirin."³⁸
32. Teşrîf ifade eden hitâp; Kur'ân'daki 'قل' lafzıyla hitâp edilen bütün ifadeler bu kısma girer. قل آما "De ki, iman ettik."³⁹
33. Ortada olmayana hitâp; يا بني آدم "Ey Adem oğulları!"⁴⁰

²⁸ Enbiyâ, 21/10.

²⁹ Hac, 22/18.

³⁰ Fetih, 48/8.

³¹ Fetih, 48/9.

³² Zuhruf, 70.

³³ Zuhruf, 71.

³⁴ Fussilet, 11.

³⁵ Maide, 23.

³⁶ Zümer, 53.

³⁷ Meryem, 42.

³⁸ Bakara, 2/23.

³⁹ Al-i İmrân, 93.

⁴⁰ Arâf, 26.

B. Konunun Arap Dili ve Kur'an'daki Durumu

Arapçada tesniye, müfred ismin sonuna elif-nûn ya da yâ-nûn harflerinin ilavesiyle iki varlığa delalet eden ve nûnunun harekesi kesre olan isimdir. Tesniyelerde kelimenin sonundaki bu ilave harfler kaldırılabilir gibi, müfret olan kelime de diğer kelimeye atfedilebilir.⁴¹ قلم + ان : قلمان / قلم + و قلم : قلمان وقلم misallerinde görüldüğü gibi tesniyede ismin sonundaki ilave harfler sebebiyle, harf, hareke ve mana üçlüsü arasında bir bütünlük sözkonusudur.⁴² Tesniye bu yönüyle kendisinin bir alt kolu olan tağlîb⁴³ sanatından farklılık arzeder. Tağlîbde iki müfred kelime birbirinden harf ve mana bakımından farklıdır. Dolayısıyla iki müfretten birisinin sonuna gelen elif ve nûn ziyadeliğinin kaldırılması veya bir müfredin diğerine atf yapılması mümkün değildir.⁴⁴ القمر: القمران الشمس misalindeki gibi. Tesniye ile tağlîb arasındaki benzerlik her ikisinin de elif-nûn ya da yâ-nûn ilavesini kabul etmesi ve i'râb yönüyle aynı işleve sahip olmalarıdır.

Kendine has işlev, kural ve yapısıyla dilsel bir olgu olan tesniye, Arap dili dışında başka dillerde de bulunabilmektedir. Ancak Arap dilindeki işlevselliği ve kullanımındaki sınırlarının netliği dikkate değer bir durumdur. Tesniye, zaman içerisinde sözde genişleme amacıyla hakîkî anlamı dışında mecâzî anlamlarda da kullanılmıştır. Tesniye'nin çoğul ve müfred anlamında kullanılması bu duruma örnek verilebilir.

Dilde asıl olan her lafzın ilk konulduğu anlamında kullanılmasıdır. Ancak lafızlara genişlik, derinlik ve fikri yoğunluk kazandırma gibi bir takım edebî gerekçelerden dolayı dilde birincil (hakikat) anlamlardan ikincil (mecâz) anlamlara geçiş zaman içerisinde kaçınılmaz bir durum olmuştur.⁴⁵ Lafızlar arasındaki bu anlam genişlemesi⁴⁶ ve mübadelesinden dildeki hitâp şekillerinin de nasibini alması kaçınılmaz olmuştur.

⁴¹ İbn Akil, *Şerh İbn Akil*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabi, Beyrut ts., 1/56.

⁴² Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Maarif, Mısır, 1975, 1/117.

⁴³ Tağlîb; bir kelimenin müfredi diğerinden farklı olduğu halde, delaletleri arasında benzerlik ve münasebet bulunan iki lafızdan meşhur ve kolay olanı diğerine tercih ederek tesniye yapmaktır. Bkz. Tahiru'l-Mevlevi, *Edebiyat Lüğati*, Enderun Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 140.

⁴⁴ Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 1/118.

⁴⁵ İbn Cinnî, el-Hasâis, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, ts., 2/442; Zerkeşi, Bedreddin, *el-Bahru'l-Muhîr fi Usûli'l-Fıkıh*, Vezaretu'l-Evkâf ve'-Şuuni'l-İslamiyye, Kuveyt, 1992, 2/189-190; Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, 3/185.

⁴⁶ Meşhur dilciler Sibeveyh, el-Ferrâ, Ebu Ubeyde, Câhiz, İbn Kuteybe ve İbn Cinni gibi âlimler dildeki bu olguyu genel olarak; *el-İttisa fi'l-Luga*, *el-İttisa fi'l-Kelâm*, *istihfâf*, *İcâz*, *et-Tecevvüz* ve *lafzın zdâhiri anlamının dışına çıkması* gibi ifadelerle açıklamışlardır. Bkz. Sibeveyh, *Kitâbu Sibeveyhi*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Daru'l-kalem, Kahire, 1966, 1/53; el-Ferrâ, Yahya b. Ziyad, *Me'âni'l-Kur'ân*, Alemlu'l-Kutub, Beyrut, 1980, 1/15 23-50, 3/270-271; Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzu'l-Kur'ân*, nşr. Fuat Sezgin, Beyrut, 1981, 1/279; Cahiz, *el-Hayevân*, Daru İhyai

Mesela;

"Ey insan, seni engin kerem sahibi Rabbine karşı ne aldatıp isyana sürükledi?"⁴⁷ âyetinde, müfred kelime olan 'insan' kelimesi ile umûma hitâp;

"Ey elçiler, güzel şeylerden yiyin."⁴⁸ âyetinde, umûmi bir kelime ile bir kişiye (çünkü tek elçi sözkonusu) hitâp;

"والله ورسوله أحق أن يرضوه" (Eğer mü'min iseler) Allah ve Resulünü razı etmeleri daha doğrudur.⁴⁹ âyetinde, müfred olan (هو /hu) zamiriyle müsennâ'ya (aslı; يرضوهما) hitâp;

"Sakin sizi Cennetten çıkarmasın; yoksa çok sıkıntı çekersin"⁵⁰ âyetinde, müsennâ hitâbından sonra müfred (فتشقى) 'e hitâp;

"Rabbimiz kim ya Musa?"⁵¹ âyetinde, müfred kelime olan Musa lafzıyla müsennâ'ya hitâp;

"Rabbim! der, beni geri gönder"⁵² âyetinde, cemi sîgasıyla müfrede (aslı; ارجعني) hitâp;

"أتين جهنم" "Atın cehennem!.." ⁵³âyetinde, müsennâ (ألتيا) sîgasıyla müfrede hitâp sözkonusudur.

Yukarıdaki misallerden de anlaşılacağı gibi Arap dilinde müfred, müsennâ ve cemi sîgalarının bir takım edebi amaçlarla birbirlerinin yerlerine kullanılabilir. Bu konular İbn Kuteybe (279/899), İbn Fâris (395/1004), Zerkeşî (794/1391) ve Suyutî (911/1505) gibi birçok âlim tarafından özel bâblar altında ele alınarak izaha kavuşturulmaya çalışılmıştır. Genel olarak bu sîgaların birbirlerinin yerlerine kullanılmaları hususunda bir ihtilaf sözkonusu değildir. Ancak inceleme alanımız olan müsennâ sîgasıyla müfrede hitâp şekli, dil ve nahiv âlimlerini farklı görüşlere sevk etmiştir. Bu hitâp şekliyle ilgili Arap dilinde nazım, nesir ve şiir kabilinden birçok şevâhid bulunduğu gibi, Kur'ân'da da yukarıdaki misallerde geçtiği üzere benzer yapı ve kullanımlar sözkonusudur. Dildeki bu kullanım ve üslubun lafza mana veya yapı itibarıyla ne gibi anlam ve farklılıklar kazandırdığı âlimlerin ilgisini çekmiş ve konuyla ilgili farklı fikirler ortaya atılmıştır. Şimdi bu

→

Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1969, 1/212; İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkil'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Sakr, Daru't-Turas, Kahire, 1973, s.76; İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/442.

⁴⁷ İnfitâr, 82/6.

⁴⁸ Mü'minun, 23/54.

⁴⁹ Tevbe, 9/62.

⁵⁰ Tâhâ, 20/117.

⁵¹ Tâhâ, 20/49.

⁵² Mü'minun, 23/99.

⁵³ Kâf, 50/24.

hitâp şekliyle ilgili Arap dili ve Kur'ân'dan örnekler vererek dil ve nahiv âlimlerinin konuya yaklaşım biçimlerini incelemek uygun olacaktır.

"Rabbiniz kim ya Musa?"⁵⁴ فمن ربكما يا موسى

"Sakin sizi Cennetten çıkarmasın; yoksa çok sıkıntı çekersin."⁵⁵ فلا يخرجنكما من الجنة فتشقى

"Allah: Duân(ız) kabul olundu."⁵⁶ قال قد أحييت دعوتكما

"Her inatçı kafiri at(in) cehennem!"⁵⁷ كل عنيد ألقيا في جهنم

Şâir;

قفا نيك من ذكرى حبيبٍ و منزل

بسقط اللوى بين الدخول فحومل

"Sevgilimi hatırlamaktan ve ed-Dehûl ile Havmel arasında bulunan dalgali kumlardaki sevgilimin ve diyarının anısından dolayı, durun da ağlaşalım..!"⁵⁸

Şâir;

خليليّ مرّا بي علي أم جندب

نقضي لباتات الفؤاد المعذب

"Ey iki arkadaşım, benimle birlikte Um Cundeb'e uğrayalım.

Böylelikle azap çekmiş kalbin murâdlarını alalım."⁵⁹

Şâir;

فقلت لصاحبي لا تحبسانا

بنزع أصوله واجتزّ شيعا

"Arkadaşıma dedim ki; (ağacı) kökünden kesmekle biz(ben)i ondan mahrum bırakma! Ondan kurumuş kısımlarını kesmekle yetin."⁶⁰

⁵⁴ Tâhâ, 20/49.

⁵⁵ Tâhâ, 20/117.

⁵⁶ Yunus, 10/89

⁵⁷ Kâf, 50/24.

⁵⁸ *Divânu İmrü'l-Kays*, Dâru Beyrut li'tibâa ve'n-Neşr, Beyrut, 1986, s. 29; Ayrıca bkz: Zeccâc, Ebu İshak, *Me'âni'l-Kur'ân ve l'râbuhu*, Alemu'l-Kutub, Beyrut, 1988, 5/46; İbnü'l-Enbârî, Ebu Bekir, *Şerhu'l-Kasâidi's-Seb'i't-Tivâli'l-Câhiliyyât*, Dâru'l-Maarif, Kahire, 1980, s.15; en-Nahhas, Ebu Cafer, *Şerhu'l-Kasâidu'l-Meşhurat bi'l-Muallakât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1975, 1/3; İbn Yaş, Muvaffakuddin, *Şerhu'l-Mufasssal*, Alemu'l-Kutub, Kahire, ts., 9/89.

⁵⁹ *Divânu İmrü'l-Kays*, s.64; Ayrıca bkz: el-Ferrâ, Yahya b. Ziyad, *Me'âni'l-Kur'ân*, Alemu'l-Kutub, Beyrut, 1980, 3/79; Zeccâc, *age.*, 5/46; Nahhas, *age.*, 4/228.

⁶⁰ Beyit, Mudarris b. Rub'î el-Faka'sî el-Esedî'ye aittir. Ancak Yezid b. et-Tasriyye'ye nisbet edilmiştir. *تحييني* olarak da rivâyet edilmiştir. Bkz: el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/78; İbn Kuteybe ed-Dineveri, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1981, s. 291; İbn Faris, Ahmed, *es-Sâhib*; İsa el-Babi el-Halebi ve Şurekauhu, Kahire, ts., s. 363; İbnü'l-Enbârî, *Şerhu'l-Kasâidi's-Sabi't-Tivâli'l-Câhiliyyât*, s.16; el-Esterebazi, Raziuddin Muhammed b. Hasan, *Şerh Şâfiyetu İbnü'l-Hâcib*, Daru'l-

Şâir;

فإن تجراني يا ابن عفان أ نرجز

وإن تدعاني أحم عرضاً ممنعا

"Ey Affan'ın oğlu! Bana: Vazgeç dersiniz, vazgeçerim ve eğer beni terk ederseniz ben de sağlamca koruduğum şerefimi himaye ederim."⁶¹

Şâir;

خليلي قوما في عطالة فانظرا أ ناراً ترى من ذي أبانين أو برقأ

"Ey (iki) arkadaşım! Kalk ve şu Utâle dağından bak da;

Ebaneyn dağlarında görünen ateş midir? Şimşek midir?"⁶²

Yukarıdaki misallerde geçen tesniyeler hitapların hangi anlamlarda kullanıldığı hususunda dil, nahiv ve tefsir âlimleri ihtilaf halindedir. Âlimler bu konuda dört farklı gruba ayrılmışlardır. Şimdi bu grupları sırayla görüşleriyle birlikte inceleyelim.

Birinci Görüş

Bu görüşün sahiplerine göre tesniye lafzıyla müfredde hitâpta bulunmak bir kısım Arapların dilinde yaygın bir kullanım türüdür. Araplar bir ferde ya da kavme hitâp ettiklerinde daha çok tesniye kalıbına başvurarak bu hitâbı gerçekleştirirler. "Ey adam! Kalk ve Zeyd'e vur."⁶³ "Ey adam! Ya رجل قوما عنا" *"Ey adam! Yanımızdan kalk(ınız)."*⁶⁴ misallerinde olduğu gibi emre muhâtap olan müfred olduğu halde tesniye sîgası kullanılmıştır. Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân* adlı tefsirinde meşhur dilci el-Halil ve Ahfeş'in böyle bir kullanımın Arapların sahîh ve fasîh kelâmından olduğunu belirtir.⁶⁵ el-Ferrâ'da Me'âni'sinde bazıların şöyle dediğini işittiğini söyler;

"Vay sana, buna yük vur, bunu yerinden hareket ettir, bunu tut yakala ve serbest bırak."⁶⁶

→
Kutubi'l-İlimiyye, Beyrut, 1980, 4/482-483; Bağdadi, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübû Lübbü Lisânu'l-Arab*, Mektebetu'l-Hanci, Kahire, 1983, 11/17.

⁶¹ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/78; İbn Kuteybe, *Te'vilü'l-Müşkili'l-Kur'ân*, s. 291; İbn Faris, *es-Sahibi*, s. 363; el-Cummahi, Muhammed b. Selam, *Tabakâtu Fuhûli's-Şuarâ*, Matbaatu'l-Medeni, Kahire, ts., 1/179.

⁶² İbnü'l-Enbârî, bu beyiti Şerhu'l-Kasâidi's-Sabi't-Tivâlinde (s.17) İmrü'l-Kays'a nisbet eder. Ancak divanda böyle bir beyit geçmemektedir. Ayrıca bkz. *el-Ferrâ, Meâni'l-Kur'ân*, 3/79; el-Cummahi, *Tabakât*, 1/178.

⁶³ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, 5/46.

⁶⁴ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/78.

⁶⁵ Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Alemi'l-Kutub, Riyad, 2003, 9/16; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., 5/76.

⁶⁶ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/78.

Yine Haccâc'ın korumalarına şöyle dediği rivâyet edilir;

يا حرسى اضربا عنقه " Ey asker! Vur(un) onun boynunu."⁶⁷

Bu görüşün sahipleri Arap diline böyle bir hitâp şeklinin girmesini bir takım sosyolojik olgu ve tavırlara dayandırarak izah etmeye çalışırlar. Onlara göre, Arap toplumunda hali vakti yerinde olup şerefine önem veren bir kimse, deve ve koyunları için ikiden daha az hizmetçi (bekçi) kullanmazdı. Yine yolculukları esnasında arkadaşlık, koruma ve hizmet gibi amaçlar için daha çok iki kişi bulundurlardı. İşte bu şekilde kişinin sürekli iki kişiyle giriştiği bu diyalogu sonucunda böyle bir tesniyeli hitâp şekli onların dilinde yer almış oldu. İşte bundan dolayıdır ki, insanlar arasında en çok şâirler; يا خليلي، يا صاحبي، (Ey (iki) arkadaşım/dostum) gibi tesniyeli ifadelere başvurdular.⁶⁸

Bu bağlamda Hz. Peygamber de;

الراكب شيطان، والراكبان شيطانان، والثلاثة ركب " Tek yolcu şeytan sayılır, iki yolcu şeytan sayılır, üç yolcu ise kafiledir"⁶⁹ buyurarak tek kişilik yolculuk vb. davranışlardan uzak durulmasını tavsiye etmiştir. Yine yardımcı ve hizmetçi tabakası arasında emir-komuta ilişkisinde sayı ikiden az olmadığı gibi ayrıca Allah (cc), her kul için iki melek görevlendirmiş ve şâhitlik meselesinde de en az iki şâhidi gerekli kılmıştır. İşte bütün bunlar bir anlamda tesniye kalıbının Arapların zihninde ve dillerinde varlığını hissettirmesine sebebiyet veriyordu.⁷⁰

Bu grubun savunucularına göre yukarıdaki دعوتكما "Allah: Duân(iz) kabul olundu"⁷¹ âyette hitâba konu edinen, Hz. Musa (a.s.)'nin yalnız kendisidir. Çünkü duâ'da bulunan kendisi olup sözkonusu olay ondan bahsetmektedir.⁷² Ancak ifadede tesniye zamiriyle tek kişi için kinâye'de bulunulmuştur.⁷³ İkinci Her inatçı kafiri at(ın) cehennem!⁷⁴ âyette ise, emre muhâtap kılınan tek melektir. O da ya şâhit melek ya da sâik⁷⁵ olan melektir.⁷⁶ Mücâhid

⁶⁷ Zeccâc, Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu, 5/46.

⁶⁸ el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, 3/78; İbn Faris, es-Sâhibî, 363; İbnü'l-Enbârî, el-Beyân fî Ğaribi İ'râbi'l-Kur'ân, 2/386; Suyutî, el-Muzhir fî Ulumi'l-Lüga, 1/335.

⁶⁹ Sicistani, Ebu Davud, *Sünen-i Ebi Davud*, Kitabu'l-Cihâd, hadis no: 2607, Daru'l-Hadis, Humus, 1971; Tirmizi, Ebu İsa, *Sünenü't-Tirmizi*, Kitabu'l-Cihâd, hadis no: 1678, Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, 1995; *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*, 2/186, no:214, Mektebu'l-Islami, Beyrut, ts.

⁷⁰ İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, s. 292.

⁷¹ Yunus, 10/89.

⁷² Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/31; Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Marife, Beyrut, ts., 2/240.

⁷³ el-Halebi Semin, Ahmed Yusuf, *ed-Dürü'l-Mesûn fî Ulûmi'l-Kitabi'l-Meknûn*, Daru'l-Kalem, Dimaşk, 1987, 6/261.

⁷⁴ Kâf, 50/24.

⁷⁵ Sâik melek, kişiyi mahşer (hesap) alanına götüren, şâhit melek ise, onun hesap esnasındaki amellerine şahitlik edendir. Bkz. İbn Kesir, İsmail b. Ömer, *Muhtasarü Tefsir İbn Kesir*, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, Beyrut, 1399h., 3/375.

⁷⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil bin Süleyman*, el-Hey'etu'l-Misriyye'l-Amme, Kahire, 1988, 4/113; İbn Faris, *es-Sahibi*, s. 363; Zemahşeri, Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-*

(103/271) ve bir grubun böyle bir görüşe sahip oldukları rivâyet edilir.⁷⁷ Ebu Ömer Ahmed b. Abdurabihi (328/940), *el-lkdü'l-Ferîd* adlı eserinde tefsir ehlinin çoğunun buradaki hitâbın müfredde yönelik olduğunu söylediğini belirtir.⁷⁸

Yine İmruu'l-Kays'in;

خليلي مَرَّ بي على أم جندب

نقضي لباتات الفؤاد المعذب

ألم تريايني كلما جئت طارقاً

وجدت بما طيباً وإن لم تطيب

sözlerinde hitâbın önce tesniyeli (خليلي مَرَّ بي) başlatması sonra da müfredde (ألم ترى) dönüştürmesi bu hitâp şeklinin arap dilindeki varlığına önemli bir işaretler.⁷⁹

Başka bir Şâir;

خليلي قوما في عطالة فانظرا

أناراً ترى من ذي أبا نين أو برقا

beytinde sözlerini önce (خليلي قوما) tesniye hitâbıyla başlatmış, sonrasında (أناراً ترى) ifadesiyle müfredde dönüş yapmıştır.⁸⁰

أبا واصل فأكسوهما حلتيهما

فإنكما إن تفعلا فتيان

beytinde de şâir hitâbına önce müfred (أبا واصل) sığasıyla başlamış, sonrasında müsennâ'ya (فإنكما إن تفعلا) geçiş yapmıştır.⁸¹

Yukarıda genel hatlarıyla düşüncelerini vermeye çalıştığımız bu görüş; Basra ekolünden el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdi (170/787), Küfe ekolünden ise, el-Ferrâ (207/822), Ahfeş (177/793) ve Kisâî' (189/805)'ye nisbet edilmiştir.⁸²

İkinci Görüş

Bu görüşün sahiplerine göre sözkonusu yukarıdaki misallerde tesniyeli hitâplarda muhâtap, tek kişi (müfred)dir. Burada tesniyeleştirilmek istenen fâil,

→
Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts., 4/8; Seâlibi, Ebu Mansur, Fikhu'l-Lügati ve Esrâru'l-Arabiyyeti, Daru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut ts., s.214; İbn Cevzi, Cemaluddin, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1987, 7/196; Ebu Hayan el-Endülüsi, el-Bahru'l-Muhît, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1983, 8/126; Zerkeşi, el-Burhân, 2/239; Suyuti, el-Muzhir fî Ulumi'l-Lüga, 1/334; İbnü'l-Enbârî, el-Beyân fî Garîbi'l-Kur'ân, 2/386.

⁷⁷ Ebu Hayyân, el-Bahru'l-Muhît, 8/126.

⁷⁸ İbn Abdurabbih, Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, el-lkdü'l-Ferîd, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1965, 5/388.

⁷⁹ el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, 3/79

⁸⁰ el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, 3/79; el-Cummahi, Tabâkatu Fuhûli's-Şuarâ, 1/178.

⁸¹ İbnü'l-Enbârî, Şerhu'l-Kasâidu's-Sab'i't-Tivâl, s.16.

⁸² Bkz. el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, 3/ 78-79; Nahhâs, İ'râbu'l-Kur'ân, 4/227; Kurtubî, el-Câmiu li'-Ahkâm'il-Kur'ân, 17/12; Ebu Hayan, el-Bahru'l-Muhît, 8/126; Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, 5/76.

tesniyeli fiile dönüştürülerek sağlanmış. Arap dilinde bu duruma te'kid amaçlı başvurulur. Bu şekilde mükerrer failin zikrine engel olan tesniyeli fiil bir anlamda ona da vekâlet etmiş olmaktadır.⁸³ Araçlar bir kişiye hitâpta bulunurken te'kid amaçlı قُمْ ، قُمْ diye fiili tekrar etmek istediklerinde fiili müsennâlı (قوما) hale dönüştürerek ifade ederler. Burada müfred fiile eklenen tesniye elifi böyle bir manayı sağlamaktadır. Yani müfred failin tekrarına mani bir işlev görmektedir.⁸⁴

Dolayısıyla yukarıdaki âyetteki أَلْقِيَا tesniyesindeki hitâbın aslı; أَلْيَا، أَلْيَا şeklinde. Aynı şekilde yukarıda geçen İmrü'l-Kays'in beytindeki قِنَا tesniyesindeki hitâbın aslı da; قَفْ ، قَفْ 'dir. Buralarda müsennâ fiil ile mükerrer müfred failin zikrine mâni bir durum söz konusudur.⁸⁵

Bu görüş, Basra nahivcilerinden Ebu Osman el-Mâzinî (249/863) ve onun talebesi olan el-Müberrid (285/897)'e nisbet edilmiştir.⁸⁶

Üçüncü Görüş

Bu görüşün sahiplerine göre de yukarıdaki söz konusu hitâplarda muhâtap, tek (müfred) kişidir. Ancak fiillerdeki tesniye alameti olan elif (إ), hakiki tesniye elifi olmayıp, te'kidli nûnu tahfifin vakıf halindeki halidir. Yani elif, vakıf halindeki nûna bedel olmuş, fiildeki geçişlilik, vakıf hali üzerinden verilmiştir. Arap dilinde nûnu tahfifli bir fiilde, nûnu tahfiften önceki harfin harekesi meftûh ise ve üzerinde vakf edilmişse, bu durumda söz konusu meftûhlu harf, elife dönüştürülür. Çünkü nûnu tahfif, tenvîn kabilinden olup, ikisi de sâkin ve zâid harflerendir.⁸⁷ Bir kişiye, hafif bir şekilde birisine vurmasını isteyerek O'na; اضربن / اضربا demek gibi. Sibeveyh, bu görüşü el-Halil'e nisbet eder.⁸⁸

Buna göre, yukarıdaki âyeti kerimede geçen أَلْقِيَا ifadesinin aslı; كَلَّا لَنْ لَمْ يَنْتَه وَلَمْ يَنْتَه şeklinde tek bir 'nun' ile te'kidli emirdir.⁸⁹ Kur'ân'daki كَلَّا لَنْ لَمْ يَنْتَه "Hayır, hayır! Eğer vazgeçmezse derhal onu alından (perçeminden) yakalanz"⁹⁰ ve وَلْيَكُونَا مِنَ الصَّاغِرِينَ "(Yusuf)Aşağılanmış olanlardan olacak"⁹¹ âyetlerindeki لَنْ لَمْ يَنْتَه ve وَلْيَكُونَا ifadeleri bu kabildendir.⁹² Bu okuma şekli, imam

⁸³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 5/76; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 4/8.

⁸⁴ Nahhâs, *l'râbu'l-Kur'ân*, 4/228; İbnü'l-Enbârî, *Şerhü'l-Kasâid*, 2/1174; Bağdadi, *Hizânetü'l-Edeb*, 11/118.

⁸⁵ Zeccâc , *Meâni'l-Kur'ân ve l'râbuhu*, 5/46; İbnü'l-Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, 82-83; Bağdadi, *Hizânetü'l-Edeb*, 11/118; el-Hemedani, Muntecib, *el-Ferîd fî l'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Daru's-Sekâfe, 1991, 4/352.

⁸⁶ Nahhâs, *l'râbu'l-Kur'ân*, 4/227; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve l'râbuhu*, 5/46; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, 8/126; Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/12.

⁸⁷ Tebrîzî, *el-Hatib, Şerhu'l-Kasâidü'l-Aşr*, Daru'l-Afak, Beyrut, 1980, s. 20.

⁸⁸ Sibeveyh, Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, Alemu'l-Kutub, Beyrut, 1983, 3/521; Bağdadi, *Hizânetü'l-Edeb*, 11/118.

⁸⁹ el-Ukberî, Muhibbuddin Ebi'l-Bekâ Abdullah b.Hüseyn, *l'râbu'l-Kıraâtî's-Şevâz*, el-Mektebetü'l-Ezheriyyetu li't-Turâs, Kahire, 2003, 2/254; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, 8/126.

⁹⁰ Alak, 96/15.

⁹¹ Yusuf, 12/32.

ki لسنفعاً ve وليكونا ifadeleri bu kabildendir.⁹² Bu okuma şekli, imam Hasan'a dayandırılmıştır.⁹³ Yine İmrü'l-Kays'in beytindeki قفا emrindeki ifadenin aslı da; قفن 'şeklindedir. Bu gruba göre İmrü'l-Kays'ın aşağıdaki tek kişiye yönelik olarak dile getirdiği beyti de yukardaki beyitteki emrin (قفا) tek kişiye yönelik olduğunu gösterir.

أصاح ترى برقاً أريك وميضه
كلمع اليدين في حبي مكلل

"Taç giymiş kat kat bulutların içerisinde hareket eden iki elin parlaması gibi çakışını sana gösterdiğim şimşegi görüyor musun, arkadaş!"⁹⁴

Dördüncü Görüş

Bu görüşün sahiplerine göre yukarıdaki misallerdeki hitâplarda muhâtap, öbür görüşlerin aksine müfred kişi olmayıp, tesniye kişilerdir. Yani misallerdeki tesniyeli hitaplar hakiki anlamlarında kullanılmışlardır.

Buna göre *Her inatçı kafiri at(in) cehenneme!*⁹⁵ âyetindeki hitâp, hem şâhit hem de sâik melektir. Ayrıca iki azap meleği diye de rivâyet edilmiştir.⁹⁶ Bu görüş, meşhur dilci Ebu İshak ez-Zeccâc (311/923)'a aittir. Zeccâc, *hitâbındaki emrin hakiki tesniye anlamda kullanıldığına kanaat ettiğini, çünkü zâhiri anlamın böyle bir manayı gerektirdiğini belirtir.*⁹⁷ Yine *قال قد* "Allah: Duân(ız) kabul olundu"⁹⁸ âyeti için de Zeccâc şöyle bir yorum getirir: Tefsirlerde Hz. Musa'nın duâ ettiği ve Hz. Hârûn'un da onun duâsına 'âmîn' diyerek iştirak ettiği rivâyet edilir. Âyetin zâhirî (دعوتكما) de bunu doğrulamaktadır. Çünkü duâ edenin duâsına âmîn diye iştirak eden, bizzat kendisi de duâda bulunmuş olmaktadır. Zaten 'âmîn' ifadesinin te'vîli; *استجبت/kabul et, kabul buyur'*dur. Dolayısıyla *دعوتكما* ifadesindeki elif zamiri hem Musa (a.s.) hem de Hârûn (a.s.) içindir. Musa duâ ediyor, Hârûn ise, âmîn diyordu. Böylece ikisi de duâcı olmaktadır.⁹⁹

Dilci müfessir Ebu Hayyân (745/1344), zaruret gerektirmedikçe lafzın zâhirî anlamının terk edilemeyeceği düşüncesinden hareketle sözkonusu âyetteki

⁹² İbnü'l-Enbârî, *Şerhü'l-Kasâid*, s.17.

⁹³ İbn Cinnî, Ebu'l-Feth, *el-Muhtesab fî Tebyîni Vücûhi Şevâzi'l-Kıraâtî ve'l-İzâhi anhá*, Lecnetu İhyâi't-Turâsî'l-İslâmi, Kahire 1969, 2/284; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 4/8; Ebu Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, 8/126.

⁹⁴ Divânu İmrü'l-Kays, no:59; Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, 17/112; Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb*, 11/18.

⁹⁵ Kâf, 50/24.

⁹⁶ Ebu Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, 8/126.

⁹⁷ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve l'râbuhu*, 5/45.

⁹⁸ Yunus, 10/89.

⁹⁹ Zeccâc, *Meâni*, 3/31; el-Halebi, *Semin, ed-Dürrü'l-Mesûn fî Ulumi'l-Kitabi'l-Meknûn*, 6/621; Zerkeşi, *el-Burhân*, 2/240.

hitâbın hakiki tesniye anlamında olduğunu ifade eder.¹⁰⁰ Semîn el-Halebi (756/1335) de, ilim ehlinin çoğunun ifadedeki (دعوتكما) hitâbın hakiki müsennâ olduğuna kanaat ettiğini, kendisinin de aynı kanaate sahip olduğunu ifade ederek Ebu Hayyan'a hak verir.¹⁰¹

Meşhur müfessir İbn Kesîr (774/1372) de âyet için şöyle bir açıklamada bulunur: Âyetin zâhiri, hitâbın sâik ve şâhit meleğe olduğunu göstermektedir. Sâik melek onu mahşer (hesap) alanına götüren, şâhit melek ise, onun hesap esnasındaki amellerine şahitlik edendir. Hesap bittikten sonra Allah (cc), her iki meleğe onu Cehenneme atmalarını emredecektir.¹⁰²

Değerlendirme ve Sonuç

Konuyla ilgili yukarıda incelemeye çalıştığımız yaklaşım tarzlarından üç grubun, konuya yaklaşım biçimleri farklı da olsa söz konusu hitâptan muradın tek kişi olduğu üzerinde ittifak halinde görüldüğü; kalan bir grubun da hitâbın zâhiri anlamı üzerinde olması gerektiği şeklinde görüş beyân ettiği görülmektedir. Bu yönüyle konuya olumlu yaklaşım noktasında bir sayısal üstünlükten söz etmek mümkün görülmektedir. Arap dilindeki nazım, nesir ve şiir kabilinden yukarıda serdettiğimiz şevâhitten Arapların günlük yaşamlarındaki birtakım tarz ve davranışlarının bir sonucu olarak böyle bir hitâp şeklinin dillerine yerleştiği görülmektedir. Ancak bu olgunun Arapların dilinde ne derece kullanıldığı ve ne kadar devam ettiği hususunda tatminkar bir bilgiye sahip değiliz. Konuyla ilgili fikir beyân eden âlimlerin en azından kendi dönemlerinde dillerinde böyle bir kullanımın mevcut olmadığı tutum ve ifadelerinden açıkça görülmektedir. Kanaatimizce Arapların günlük yaşamlarındaki söz konusu bu tarz ve davranışların zamanla değişmesi, beraberinde bu hitâp şeklinin de dildeki varlığının yitirilmesine yol açmıştır. Hicri üçüncü asırdan sonraki dönemlerde kaynaklarda da böyle bir kullamıma şahit olmamız bu hitâp şeklinin belli bir dönem ve kesimle sınırlı kaldığını göstermektedir.

Dildeki bu hitâp şeklinin Kur'an tarafından kullanılıp kullanılmadığı hususunda âlimler ihtilaf halindedir. Konuya dilsel açıdan yaklaşan dil âlimlerinin çoğunun Kur'an'ın bu hitâp şeklini kendi üslubunda kullandığını belirtirken, daha çok muhteva açısından konuya yaklaşan müfessirlerin çoğu da böyle bir hitâp şeklinin varlığına yönelik menfi tavır sergilemişlerdir. Kanaatimizce söz konusu iddia edilen âyetlerdeki hitâplar siyâk-sibâk veya genel olarak Tefsir Usulü kuralları çerçevesinde bir değerlendirilmeye tabi tutulursa oralardaki hitâpların müsennâ kişilere yönelik olduğu açıkça görülecektir. Zaten zaruret olmadıkça zâhiri anlamdan

¹⁰⁰ Ebu Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, 8/126.

¹⁰¹ el-Halebi, *ed-Dürrü'l-Mesûn fî Ulumi'l-Kitabi'l-Meknûn*, 10/28.

¹⁰² İbn Kesir, İsmail b. Ömer, *Muhtasarü Tefsiri İbn Kesir, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut, 1399h., 3/375.

kayılmaması gerektiği ilkesi de böyle bir yaklaşımı benimsemeyi öngörüyor. Çünkü söz konusu hitâplarda zâhiri anlamdan kaymayı gerektiren herhangi bir gerekçe görülmemektedir.

ÖZET

Mesajını en güzel ve etkili bir şekilde muhâtabına ulaştırmayı gaye edinen Kur'ân, bu amacına ulaşmak için muhâtaplarına yönelik birçok farklı hitap şekliyle onlara hitapta bulunmuştur. Bu hitâp şekillerinden birisi de, iki kişilik hitapla tek kişiye hitapta bulunmaktır. Ancak böyle bir hitap şeklinin hem Arap dili hem de Kur'ân'daki kullanımı hususunda âlimler arasında bir ihtilaf sözkonusudur. İşte bu makalede konunun daha iyi açıklığa kavuşması için öncelikle Kur'ân'daki hitâp şekillerine genel anlamda temas edildi; ardından sözkonusu hitapla ilgili âlimlerin görüşleri ortaya konuldu. Sonunda ise, bir değerlendirmede bulunularak konuyla ilgili kanaat belirtilmeye çalışıldı.

Anahtar kelimeler: Hitâp, tesniye, müfred, üslup